

Emberfölötti küzdelmet vívtak az orvosok az életéért – hisz kollégájuk is volt –, de nem sikerült.

*

Eszembe jutott, hogy egyszer autóbuzson a Tök nevű községbe utaztunk a hősi emlékmű leleplezésére – természetesen a legjobb ruhánkban. A férjem állva egy kicsit alacsonyabb volt nálam – ülve viszont magasabbnak látszott, mivel hosszú volt a dereka, de a lába nem ért a földig. Így aztán, amikor az autóbuzs erős kanyart vett, a következő pillanatban a földön ült – az utasok nagy hahotájára. Mondta is: könnyű neked, a lábaddal tudsz a földre kapaszkodni – én ezt nem tehetem. Legközelebb vigyáztam, ne a pad szélén üljön, hogy le ne essen.

*

Egy másik eset.

Lehettünk úgy négyéves házások. Én a verandán feküdtem gyengélkedvén, ő ugyanott faragott kőbe egy álló női aktot. Egyszer csak látom, hogy a kő feléje dől – meghílt bennem a vér, hogy a szobor agyonnyomja. Jaj, mi lesz most?, suhant át az agyamon. Szóhoz sem tudtam jutni, de aztán megkönnyebbülve láttam, hogy nagy erővel visszanyomja a követ a helyére. Csak mint egy pillanatilag tartó rémes emlék maradt meg bennem.

*

Mesélte, hogy házassága előtt is sokszor volt meghíva ismerősökhöz ebédre, vacsorára. Mindenkor nagy étvággal evett, utána pedig – mintha ez a legtermészetesebb dolog volna – elszundikált egy kényelmes karosszékben. Itthon is tizenöt-húsz percig aludt kint a verandán minden ebédet követően – ez volt a napi pihenése a sokórai munka után. [...]

Imreh András

QUIA ABSURDUM

Otoniel Guevara versei elé

Otoniel Guevaráról, a harminckilenc éves salvadori költőről három éve a szomszédos Hondurasban egy újonnan épült gimnázium tornatermét nevezték el.

Holott az amerikai földrész egyik legutóbbi háborúját – leszámítva a polgárháborúkat, azokból volt bőven – éppen ez a két ország vívta egymással. A háború egy válogatott labdarúgó-mérkőzés kapcsán robbant ki, futballháború néven vonult be

a történelembe (Ryszard Kapuściński írt is róla ilyen címmel egy könyvet), Salvador győzött, némi területet mégis Honduras csatolt el. A két ország közötti politikai viszony mindmáig nem felhőtlen, és mivel Magyarország a konfliktus idején, 1979-ben éppen tagja volt az ENSZ BT-nek, amely elítélte Honduras, magyar útlevéllel még néhány éve is csak a guatemalavárosi tiszteletbeli magyar konzul ajánló

levelével lehetett eljutni a maja piramisokhoz Copánban.

A közép-amerikai kis államok nyomorúságát tapasztalva sokszor eszembe jutott Bibó meg a közép-európai párhuzam. Csakhogy míg Közép-Európa talán nem több, mint tűnékeny történelmi fikció, Közép-Amerika földrajzi tény. Mindenképp meglepő hasonlóság a két térség között, hogy egy-egy kontinens geográfiai centrumában, ugyanakkor politikai-kulturális perifériáján helyezkednek el. Van viszont egy elég nagy különbség: az egymással politikailag kutya-macska viszonyban lévő, acsarkodó, rivalizáló közép-amerikai államokban az emberek – legalábbis a szó szoros értelmében – egy nyelvet beszélnek. A spanyolt. Ezért az iszonyú polgárháborús közelmúltból kilábaló közép-amerikai országokban az irodalmi átjárhatóság szinte semmilyen akadályba nem ütközik. Egy salvadori költőt egy hondurasi olvasó könyvedén és azonnal a magáénak érezhet. Ahogy egy kolumbiai, egy perui vagy egy argentin is.

Ez persze másrészt azzal jár, hogy egy spanyol–amerikai költő elvileg egészen más dimenziójú közönségnek ír, mint egy európai. És gyakorlatilag is. A híres medellíni költészeti fesztiválon – mert ez a kolumbiai város nemcsak a kábítószer-kereskedelem központja – állítólag esténként el sem kezdődnek a felolvasások, amíg össze nem gyűlik egy tűrhetőbb méretű közönség. Olyan 4000–4500 ember. Még elképzelni is hátborzongató. Aztán a meghívottakat kisebb csoportokban repülőgépekkel szállítják Kolumbia egyéb városaiba, hogy lehetőleg senki se maradjon ki a költészet ünnepéből. Ha ezt Örkeny megérte volna.

De ünnepek – pedig ezekből aztán Latin-Amerikában van bőven! – között sem áll meg az élet. Rendszeresek a felolvasások egyetemeken és középiskolákban. Nem klubokban és önképzőkörökben, hanem délelőtt, előadások vagy tanórák helyett, tömbösítve, elég hatalmas előadótér-

mekben. Ilyeneken én is részt vettem Salvadorban és Guatemalában. Időnként élőzene is van. Nem mondom, hogy mindenki figyel, de a többség igen. Egy-egy vers után kérdeznek, időnként néhány részletet újra meg akarnak hallgatni. A helyi költők nemigen hagyhatják ki legnépszerűbb darabjaikat, mert a hallgatóság rendszerint úgymint kiköveteli.

Mulatságos helyzetek is adódhatnak ebből. Amikor például Otoniel Guevarát szlovák és magyar egyetemek meghívták, hogy tartson előadásokat a közép-amerikai irodalmakról, kb. tizenöt perces folyamatos beszédre készült. A negyedóra eltelte után egy pillanatra kifogyni látszott a mondanivalójából, elbizonytalanodott, aztán rögtönzött tovább. Nehezen lehetett elhiteni vele, hogy a hallgatóság passzivitása (nem kérdeznek, nem szólnak közbe, hanem némán, fenyegetően jegyzetelnek) nem az érdeklődés tökéletes hiányának bizonyítéka.

A felolvasások másik jellegzetes színtere: falvak, tanyák közösségi házai. A hallgatóság jelentős része ilyenkor analfabéta, Guatemalában – ahol a központi hatalom számos likvidálási kísérlete ellenére még mindig rendkívül jelentős az indián lakosság – nemegyszer a spanyolt sem igen beszél. Ezek a helyszíneken a felolvasás végeztével nem annyira az elhangzott művekről esik szó, mint inkább a falusiak mindennapi gondjairól – ilyenkor az írók veszik át a hallgatóság szerepét.

Nem nagyon kell részletezni, hogy ilyen körülmények között a költészet funkciója és maga a költészet is mennyire más, mint Európában. Ott, ahol a vers a népművelés, helyenként a tényfeltáró újságírás fontos eszköze, ahol egy-egy vers nagyságrendekkel több – egészen különböző rendű és rangú – emberhez jut el, nyilvánvalóan elementáris követelmény a közérthetőség. (E tekintetben természetesen óriási különbségek vannak az egyes latin-amerikai országok, régiók irodalmi között. Nagyon leegyszerűsítve: az urbanizáltság

fokával kb. egyenes arányban nő az irodalmi szkepszis. A leginkább európainak nevezett latin-amerikai ország, Argentína írói, pl. Borges és Cortázar sokkal távolabb jutnak a direkt beszédűtől, mint a kolumbiai García Márquez, a mexikói Fuentes vagy a perui Vargas Llosa. A nagy kortárs argentin költő, a nálunk teljesen ismeretlen Roberto Juarroz egyszerűsége is valahogy érezhetően rafinált vagy inkább megszenvedett egyszerűség.)

A beszéd direktségének vagy egyszerűségének persze a minőséghez nem feltétlenül van túl sok köze. Az ízléshez annál inkább. Latin-amerikai költőket olvasva az ember számtalan verset reménytelenül lefordíthatatlannak érez. Nem a szójátékok vagy a rímek miatt, mint a romance műfajánál, ahol egy hosszú vers minden páros sorában egyetlen, hovatovább az önkívületig monoton rím vonul végig. Nem is az akusztika visszaadhatatlansága okán, mint García Lorca szinte minden versénél. (Az ALVAJÁRÓ ROMÁNC pattanásig feszült első sora például – „Verde, que te quiero verde”, magyarul: „Zöld, szeretlek, zöld, imádlak” – eleve kudarcra van ítélve.) De a legnagyobbaknál is, mondjuk az Octavio Paz utáni kortárs mexikói költészet kiemelkedő alakjának, Jaime Sabinesnek szinte minden versében, mindig van két-három sor, amikor az evidencia és a szenvedélyesség a pátosznak olyan fokát éri el, ami kulturálisan lefordíthatatlan.

Guevara verseinek fordításánál is talán a válogatás volt a legnehezebb. Annyiban ő is tipikus közép-amerikai költő, hogy nem adja alább szabadságnál-szerelemnél:

„Azóta morog-nyávog a szabadság,
merek állkapcsai közt ott a szerelem.”
(MACSKA)

Viszont érezhetően mindkettőben valahogy azért hisz, mert absurdum. A tizenhárom év pokoli polgárháborújából szabaduló, lassanként demokratizálódó Sal-

vadorban ő, aki oly sokakhoz hasonlóan gerillaként harcolt, és ezért hosszú évekig emigrációba is kényszerült, meglehetősen szkeptikus a harmadik világbeli társadalomra ráillesztett demokratikus intézményrendszer működését illetően:

„van otthon egy kutyám
na ő se megy el szavazni”
(VIRTUÁLIS VALÓSÁG)

És szerelmi költészete sem mentes az elhidegüléstől, a cinizmustól, a megkeseredett acsarkodástól:

„egy nap majd összedől a ház aki vagyok
és csak te maradsz
– mint felgyülemlett csillogó por –
te kis szemét”

(SEPRŰK PRÉDÁJA)

Szkepticizmusa szigorúan magánjelleget, és egyáltalán nem gátolja meg abban, hogy a térség egyik legaktívabb irodalomszervezője legyen: folyóiratokat szerkeszt (amíg tönkre nem mennek), irodalmi kávéházat gründol, írókat verbuvál és turnéztat. Célja, hogy szipus zacskó helyett könyvet adjon a kallódó kamaszok kezébe, ugyanakkor a közép-amerikai irodalmat (és ezzel talán magát Közép-Amerikát) bekapcsolja a földrész, sőt a világ irodalmába.

Költői szkepszisének fő oka, hogy az 1990-ben véget ért polgárháború szörnyű öröksége máig jelen van. A békeszerződést megelőző tizenhárom év poklában a vérengzés a békésebb európai tájakról érkező számára nem is sejtett dimenziókba volt képes jutni. Meglepő módon ezek a dimenziók az időközben felnövekvő generációk számára már újra ismeretlenek. Bár az ötmilliós országban nem volt család, amelyben ne lettek volna halálos áldozatok, a konkrét borzalmak, úgy tűnik, lassan a társadalmi tudatalattiba süllyedtek. Talán az ép ésszel való továbbélés re-

ményében – közép-európai perspektívából ez tűnik a legvalószínűbbnek.

Az mindenesetre tény, hogy amikor ott voltam (Guevara hívott meg az Encuentro permanente de poetas en El Salvador – Permanens költőtálalkozó Salvadorban – című rendezvény egyik epizódjára), csak néhány nap után tűnt föl, hogy az utcán gyakorlatilag egy lépést sem tehettem kísérő nélkül. Nyilván a saját biztonságom érdekében intézték így. Diszkrétan és valamilyen terv szerint adtak kézről kézre, mint egy költő őrző-védő cég tagjai, ahol nemcsak az őrzött, de az őrizők is nagyrészt költők. Mintha még most is, napközben is igaz lenne Guevarának a polgárháború éjszakai kijárási tilalmairól írt rövid verse, az AMIKOR SALVADORBAN ESTE TÍZ VAN, MÁSHOL PEDIG SZABADSÁG:

*„Megyek szerelmem
ez az éjszaka a farkasoké
ha nem érek haza
majd megtalálsz
a hajnal
romjai közt”*

Ilyen borzalmak után a polgárháború vége minden elcsigázott fél számára felszabadulás lehetett, de a majd' másfél évtizedes káosz az ország bajain jöttányit sem enyhített. A legnagyobb probléma persze a szegénység. Az ország bevételének több mint felét a polgárháború elől és azóta az Egyesült Államokba menekült és ott többnyire illegálisan tartózkodó salvadoriak által családjaiknak hazautalt pénz adja ki. Az USA-ban persze sokan bűnözésből élnek: állítólag a salvadori bandák a legkeményebbek. Viszont egyre nagyobb számban toloncolják haza a kint született és felnőtt fiatalokat, akik valami egészen jellegzetes, fekete-amerikai angol szlenggel kevert spanyolt, valamint a gengszterkultúrát hozzák magukkal az amúgy is felfegyverkezve és jórészt munka nélkül maradt külvárosokba. Erre utal a VIRTUÁLIS VALÓSÁG kezdete:

*„már elmúlt az idő mikor vártuk az
eljövendőt”*

a kiskölykök profi stukkeresek”

És nem csak célba lőnek. Guevara másik verse bajtársukról, egy fiatal halott gerilláról szól. A címet sokáig nem értettem: NIÑO DESNUDO, vagyis szó szerint CSUPASZ FIÚ. Igen ám, de a spanyolban a nagyfiúra, a srácre külön szó van: muchacho. És a latin-amerikaiak korán érnek – Guevara első gyereke tizenhét éves korában született, ami egyáltalán nem kivételes –, azaz a niño tíz-, legkésőbb tizenkét éves korában muchachokorba lép. Bár az ember hall gyermekkatonákról, azért időbe telt, amíg rájöttem: ezek szerint ez a konkrét gerillabajtárs nem lehetett több tizenkét évesnél.

Guevara szkepszise néha egyszerre egészen általános és jellegzetesen latin-amerikai. Az ÉGI című vers például így kezdődik:

*„Rendben: csapjuk be magunkat:
Gyűjtsünk ruhát a mezítlásosoknak
Műveljük kertjeinket és magunkat”*

Egészen modern európai nagyvárosi problémát és voltaire-i rezignált befelé fordulást fedezhetünk fel itt. Később viszont nyilvánvaló lesz a couleur locale:

*„Higgyünk a szűzben és a hazában
Áldozzuk életünket felebarátainkért
Legyünk olyanok mint Che mint Jézus...”*

Guevara láthatóan ama latin-amerikai szerzők sorába tartozik, akik – nyilván a mégoly hatalmas spanyol nyelvbe és irodalmakba való bezárkózást elkerülendő – folyamatos beszélő viszonyban vannak az európai költészettel és filozófiával. Egyik – lefordíthatatlan szójátékon alapuló – verse így kezdődik:

*„Négy az évszak:
Tél és Nyár”*

Furcsa jelenségre reflektál ez a két sor. Arra az ambivalenciára, hogy míg a latin-amerikai kultúra egyrészt élesen hangsúlyozza saját önállósága jegyeit, a különbségeket közte, valamint az európai és az észak-amerikai kultúrák között, a modern Latin-Amerika kialakulása részint mégis csak Európához köthető, és az öreg kontinens beidegződései egészen különös módokon képesek tovább élni. A sokszor igen alacsony színvonalú tankönyvek fő-

szereplői gyakran szőke, kék szemű kisgyerekek, az iskolákban meg olyan állatokról és fákról tanulnak, amelyek csak Európában élnek, miközben saját, hihetetlenül gazdag flórájuk és faunájuk említés nélkül maradhat. Előfordul, hogy a tanultak egyszerűen nem felelnek meg a tapasztaltaknak: ilyen lehet a „Négy az évszak” versikéjének és a forró, száraz nyár; valamint a szintén forró, de esős tél váltakozásának ellentéte is.

Otoniel Guevara

ÉGI

Tatiana Sledzinskinek

Rendben: csapjuk be magunkat:
Gyűjtsünk ruhát a mezítlásosoknak
Műveljük kertjeinket és magunkat
Feltétel nélküli legyen szerelmünk
Inkább ne kaparjuk el félelmeinket
Higgyünk a szűzben és a hazában
Áldozzuk életünket felebarátainkért
Legyünk olyanok mint Che mint Jézus vagy a Démon:

Bármiféle reménytől émelegő angyalok

MACSKA

Két hold közt botorkáló részeges.
Vallása egyszerű: vissza – soha.
Ördög veje, antenna a tetőn,
árnyék, amely ott születik, ahol meghal a hit.
Örökös rabja a simogatásnak: